МАРІЙКА

Сівбу скінчили. Зоставалась робота на городі. Цілими днями копались у землі зігнуті жіночі постаті, довгим рядком ідучи одна за одною.

Степан був на пасіці. Подивився, як ідуть бджоли на роботу, які рої вийшли з зими кволими. По весні часом буває гіркий узяток, отже, треба годувати бджолу, щоб не приставала, літаючи по дорозі. І Степан увесь день ходив по пасіці, прислухався до вуликів, стукав, а потім перевертав вулики й роздивлявся, чи не напала хвороба, чи не завелася міль. Весняне повітря, як свіжим соком, налилось золотом теплих променів, і бджоли весело гули коло вуликів. їхня клопотлива метушня викликала в Степана бадьорий, юний настрій. Лице йому було лагідне, і легкі зморшки весело сміялись коло очей. Робота йшла непомітно й до ладу, і Степан, перевертаючи та стукаючи вулики, тягнув якусь без кінця довгу чумацьку пісню. Слів він не знав і увесь час переспівував одні й ті ж самі мотиви, й вони в нього виходили теплими та жалібними.

Дідові доручили плести лісу. Робота нетрудна, поспішати нікуди, і дід може її робити.

А Марійка пасла худобу.

Виганяла її в неглибокий, крутий ярок. Він лежав коло панських лісів. Паші путньої там ніколи не було. Дика конюшина вкривала низькі трави білими й червоними голівками. По підгір'ї порозкидались густі, розрослі кущі білого глоду, диких троянд, і стрункі, молоді берези тулились невеликими гуртками.

А далі йшли навколо густою темно-зеленою стіною ліси. Попід кущами ховались, випинаючи лише голівки, високі сині дзвіночки, тонкі стовбури рожевих смолянок і білої кашки. Густі, холодні тіні широкими

смугами слались від гори, й тільки за річкою на луці рожевіли перші промені сонця.

В ярку панувала глибока тиша ранку, і було чути, як товар із шумом смаковито згризу вав молоду траву, голосно передихаючи від напруження. Навіть Підласий, неслухняний бик, що любив жартувати з Марійкою, ховаючись у кущі, цілком закохався в своїй роботі, і його веселі очі пильно шукали кращої трави. На сивім росянім тлі чітко лягали сліди, побиті скотом.

Марійка нудилась. Вона кілька разів проходила вздовж #рка, звідти сходила на гору, байдуже зриваючи високі голів-^ квіток і кусаючи їх. На сході широкими смугами жовто-ро-#севі хмари. Незабаром висунувся невеликий кусень вимитого, блискучо-чистого золота, і перші вузенькі промені про-стяглися назустріч росам.

Марійка поверталась знову в ярок. Вогкий холод і напружена лісова тиша ще більш гнітили її. Несвідомо підбирався острах. Вона злегка тремтіла, полохливо прислухалась до кожного нового звуку, але раптом рішуче скидала з себе кволість недокінченого сну, підіймала високо голову й починала співати, усім станом коливаючись і бадьоро розмахуючи руками:

Лугом іду,

Коня веду.

Розвивайся, луже!

Сватай ме-н-е, козаче-еньку,—

Люблю тебе ду-у-уже!

Останній звук, підхоплений густим повітрям, далеко тікав у лісову гущавину. Марійка ловила бадьорий відгук і в унісон йому кінчала:

— А-у-у!

— У-у! — десь відгукувався лукавий дідько з кущів, передражнюючи Марійку.

Потроху підіймалось сонце, й перші промені широкими хвостами розстилались у лісі, золотили кущі та ярок, і великі краплини роси горіли рожевими перлинами. А назустріч променям лились тужливі співи одуда.

— Бу-ду тут! Бу-ду тут! — наче заспокоював одуд когось упертого.— Вдалині покірно скаржилась комусь зозуля, стиха пищали в густих кущах шпаки і жовтобрюхи. їх підхоплював срібно-росяним співом соловейко. Він набирав у себе рожеві промені і буйно розсипав їх дрібним пилом; а вони пливли соковито-голосним відгуком, зникаючи в затишних ярках.

Інколи з кущів виходили дикий цап і коза, дрібною ходою поспішали до річки, нащуливши вуха, і, припавши до води, жадібно пили її. В прозорій річці, пронизаній сонцем, були помітні на чистім піску тонкі, граціозні ноги, поламані струменями. Час від часу вони підіймали голови, передихаючи, сторожко обдивлялись навкруги, і чулі ніздрі жваво рухались, втягаючи повітря. І потім знову починали спокійно пити воду. Товар підіймав голови й пильно вдивлявся в нових гостей. А Марійка, загледівши кіз, бігла назустріч їм і радіс^ но-здивовано кричала:

— Кози! Диви! 1-і, дурні ж які!

Сірі, тоненькі постаті, граціозно коливаючись, стрибали в кущі й по вузенькій стежці в ліс. Марійка з дівочої цікавості бігла за ними.

Високі голівки росяних квіток та гілля кущів били її по ногах, лоскотали холодною росою. Вона вибігла на невелику полянку... спинилась, важко передихаючи.

Кіз не було помітно. Марійка одивлялась широкими, зляканими очима.

Навкруги полянки стояли високі, рівні стовбури дерев, бігли вузенькі, зарослі доріжки, спускались у гущавину невідомі ярки. Звідти підіймавсь якийсь птах, пробивався крізь густе листя, зоставляючи голосний шелест, незвичайно таємничий у глибокій, занімілій тиші лісу. Де-не-де крізь густу, зелену сітку верхів'я пробивались краплини блакитного неба, стрибали мереживом, як штучні зайчики, сонячні плями. А над усім панувала глибока сутінь, вогкі пахощі гнилого листу й таємнича тиша, що пригнічувала, наганяла острах, чулий до кожного ледве помітного шелесту. Тоді жадібно хотілось ясного неба та широкого, просторого обрію.

Близько коло ніг у сухім листі щось шаруділо. Марійка, нервово напружена, повернулась і вся застигла прислухаючись. Шелест ближчав. Марійка запримітила темну, покручену постать гадюки, що маленькою, високо піднятою голівкою з холодним спокоєм роздивлялась навколо. Марійку охопив неймовірний жах. Вона раптом, не помічаючи стежки, кинулась тікати. Кущі міцно сплітались, затримуючи її. Але Марійка розламувала їх сердито й бігла далі, зоставляючи за собою голосний шелест. Збігала вниз подряпана, розчервоні-ла, важко передихаючи й почуваючи, як голосно стукає серце й пашить усе обличчя.

Сонце було вже високо, і в густих тінях дерев стояв привабний холодок. Марійка сіла спочити. З глибини кущів плили пахощі квіток і трав, в проході міцні й п'яні, вливались у саму душу і звідти, з самих глибин її, викликали солодко-лоскотливу хвилю, і та хвиля росла й росла, заливала гарячою кров'ю усю її істоту, п'янила голову. Приємна втома опановувала усе тіло, Марійка заплющувала очі і лягала на траву, поволі оддаючись дрімоті.

Уві сні вона бачить: над нею стоїть Микола. Від нього пахне землею й потом. Він близько нахиляється, лоскоче вусами її шию, обдає гарячим подихом і щось шепоче1. Ні, це

"е Микола, це просто мара. Стиха зашелестіли кущі, а їй здається, що то Микола шепоче.

Б ярку стає душно. Товар напасся й ховається в кущах від спеки. Підласий підіймає високо хвоста, кілька разів стрибає, ресело махаючи головою, і зникає в гущавині. Марійка біжить за худобою, довго ганяється в кущах і, збивши всіх до гурту, ясене додому.

На стежку лягають густі тіні, де-не-де помережені сонячними плямами. Вогким холодком тягне з багнюки, пахне бугилою. Стиха шелестить листя над головою, і здається, що хтось шепоче в самі вуха. А думки лізуть і лізуть. Шарудять, як комашня, п'янять мізок, плутаються тенетами.

Вона пригадує: все це сталось несподівано. Прийшли в свято хлопці в ярок, чи просто забились у лісі, чи, може, навмисне. Розсілися в ярку, загули якусь пісню, а далі почали дражнити.

— Ах-хи, чорноброва! — хтось гукнув.

— А чи твоя це діброва, дівко козакова? — несміливо запитав другий, худорлявий парубійко.

— Ні, не моя, а громадська! — рішуче запевняє перший і насмішкувато моргає Марійці.

— Хе-хе-хе!—диким реготом розлягається в ярку.

З кущів вийшов ще один парубок, високий, з довгими руками, якими увесь час розмахував. Він щось стиха почав говорити з хлопцями, а далі підійшов до Марійки:

— Здорова, дівчино!

Марійка холодно відповіла, зацікавлено оглянувши його сердитими очима.

Вони кілька хвилин ніяковіли, скоса поглядаючи одне на одного.

Але далі балачка потроху зав'язувалась. Високий парубок говорив тихо, спокійно, удаючи з себе старого, і в його голосі відчувалась теплінь, яка чомусь приваблювала Марійку. Він говорив то тихим, злегка грубим голосом, то раптом починав нервово сміятись, показуючи два рядки білих, великих зубів. А в м'яких, синіх очах стоять краплини сліз. Лице червоне, засмагле, цікаво-лагідне.

— А добре тут! Паші сила, зелено, тихо. Розкошуй, та й годі! А от, як я!.. Живу в Тиківці — один грунт, та й тільки... А на літо до пана. Робиш, як катюга, а прийдеш додому — нічого їсти.— Говорить і сміється.

Хлопці, що сиділи увесь час в стороні, встали, кличуть Миколу.

— Я зараз, зараз! — гукає Микола й червоніє. Мнеться, хоче щось сказати.

— А чом ти не прийдеш на вулицю в Тиківку?

— Еге, а чого я там не бачила?

— А хіба товаришок немає?

— Авжеж.

— А ти б прийшла коли-небудь, у неділю абощо.

— Аякже ж! Дуже мені треба...

— Ну, то я тоді до тебе. Пустиш чи ні? — несміливо питає.

— Тоді побачимо! — відповідає Марійка і, граючи очима, сміється весело.

— Ну, то прощай! Побачимось. Тільки щоб не підвела...— Микола ніяково простягає руку й дивиться щирим, ласкавим поглядом.

Одійшли хлопці, повернули на стежку і зникли за кущами. Марійка дивиться услід і почуває, як напливають і напливають нові думки, підіймають таємно-теплі хвилі, і Микола серед них здається таким рідним, близьким.

За кілька день увечері прийшов Микола.

— Марійко, ти тут?

— Хто там?

— Це я! — відповідає він густим, таємним голосом.

— Ой, як злякав!

Марійка виходить з хліва трохи здивована, але зустрічає лагідно, усміхаючись.

— Ти! Ну чого ти прийшов? — з легким докором говорить Марійка.

Але Микола тільки ніяково сміється.

На світанку Микола одходить додому з в'ялим обличчям і посоловілими очима. Марійка встає, вмивається, бере сніданок і жене скот на пашу. А враження ночі стоять перед очима і в прикрій тузі вона думає про це.

"Ну чого він ходить? Ну чого я пускаю його до себе?"

Вона добре знала, що батько її, старий, гонорливий хуторянин, ніколи не згодиться її віддати за бідного парубка. Думала про це з тяжкою тривогою і кілька разів рішуче намірялась не вийти до Миколи. Але, коли надходив вечір, вона неспокійно ходила по двору, заглядала в суточки і ввесь час напружено чекала Миколи.

Одного разу Микола був сумний і дуже мало балакав. На червонім засмаленім обличчі м'які сині очі здавались ще більшими, й Марійка почувала в них якусь заклопотаність. А через кілька день вона почула, що Миколу забирають у москалі. Микола не встиг навіть розказати як слід, тільки забіг на хвилинку. Балакав коротко, заспокоюючи, але злякані очі бігали стурбовано.

Проводжали москалів у неділю після церкви. Марійка встала рано, на світанку, коли тонким, рожевим золотом жевріла смуга сходу, ув'язувала шовковою хусткою набрівника. Смугле, засмалене обличчя її ставало тонким і ніжним, і з-під довгих вій теплим сяйвом дивились очі. А потім ішла до саду на пасіку і зривала лелій, тремтячих паничів, барвисто-гарячих гвоздиків, вплітала в них барвінок і поважно несла до хати, струшуючи росу.

Сонце сходило по-святочному, не поспішаючи, обливало яскраво-червоним золотом вузенькі, рідкі хмари і потім, випручуючись звідти, слало проміння на верхів'я дерев і лисі шпилі.

В Тиківці дзвонили. Звідти повільно пливли протяжні звуки: бем!.. бем!.. Вони вбиралися у роси й барвисті квіти, пронизувались теплим промінням і в густім повітрі ранку розлітались тужливо-благаючим закликом: бем!.. бем!.. бем!.. Ніби сама земля, закохана в сонце й трави, несе срібний стогін у блакить неба.

З Марійкою йшла до церкви і Софія. Ішли вузенькою стежкою по луках. Трава була росяна, й вони обидві здіймали черевики і йшли босі. Високі голівки квіток били по ногах, обсипаючи теплу, буйну росу. Марійка йшла повагом, вдивляючись у землю і розмахуючи рукою. Темна одіж м'якими складками облягала струнку постать, і дві стрічки злегка лопотіли в повітрі.

"Бем!.. бем!.."—стогнав дзвін. Марійці було весело. їй хотілось думати про дитячі літа, такі ж чисті, як дзвони, як небо, і позбутись усього звичайного, буденного.

Софія йшла трохи тяжкою, але спокійною, урівноваженою ходою. її здорове, красиве, але просте й суворе обличчя уперто й повільно вирішало якісь свої прості, звичайні турботи.

Стежка йшла через глибокий ярок. У верхів'ї було провалля. Весняні води щороку обвалювали великі шматки землі, але далі вниз провалля заросло густим молодим гаєм, через який вузенькою стрічкою вився струмок. Дно у нього було з дрібними камінцями, і він увесь час охоче, лагідно поспі-шався розказати всім про свої дрібні щоденні турботи.

Софія й Марійка схилились, щоб помити ноги, і по їхніх ногах тоненькими смужками побігла холодна, золотаво-прозора на сонці вода. Струмок, наче зохочений,' почав ще голосніше гомоніти, і цей радісно-балакучий говір вабив до задуми.

Софія й Марійка сіли трохи спочити. Марійка схвильовано роздивлялась навколо, а Софія сиділа спокійно і задумливо вела розмову, наче міркуючи сама з собою.

— Ловко тут як. А на душі ніби хто батогом постьобає.

— А що тобі?

— Як що мені?

— Ну, що я маю робити? Куди дінусь?

— А тут у нас! Хіба ж тебе хто прожене, чи що? — заспокоювала Марійка.

— Тут, то тут! Та хіба ж я хазяйкою буду? Хіба в мене лад свій буде?.. Яке вже там хазяйнування... Наймичка, та й тільки...

Але Марійка, не в слухаючись далі в розмову, зіскакувала з місця, обережно клала на траву квітки й бігла в кущі.

— Софійко! Підожди трохи! Я зараз! — кричала вона, добігаючи до кущів. Кущі шамотіли, а серед них, нагинаючись, Марійка хутко зривала квітки.

— Які хороші! Дивись, Софіє, які! А роси, роси скільки... Злякано затремтів густий кущ диких троянд, а далі знов

почалось шамотіння.

За кілька хвилин Марійка вийшла з великим пучком лісових квіток.

"Бем!.. бем!.." — меланхолійно неслось по луках.

— Софіє! Дивись, які гарні!

— А ловкі! — задумливо відповідала Софія.

Далі стежка йшла болотяними луками. Серед густих трав яскраво пишались високі, роз рослі голівки жовтих квіток. Пахло лепехою й бугилою, в застиглих калюжах розстилались білі лілеї, кілька кущів лозняка буйно лягало молодим поростом. За кущами стежка йшла під гору. Звідти було видно церкву й сірі дахи тиківських осель.

Церква стояла на старому кладовищі. Крізь темну зелень дерев пробивались її білі плями. В кущах стояли густі, холодні тіні. На старому гіллястому кленові, весело стрибаючи, цвірінькали горобці, перебиваючи нудні, одноманітно-довгі співи, що вилітали з церкви.

Марійка й Софія обмивали на мокрій траві ноги, надівали черевики, спускали спідниці і йшли в церкву.

В бабинці було вже повно людей. Марійка пробиралась крізь них. Перед нею неохоче розступались, з серйозним, ворожим виглядом повертали голови й потім поважно починали хреститись. В середині церкви стояли зігнуті сірі постаті чоловіків, що стомлено переступали з ноги на ногу і сонними очима роздивлялись навколо.

м[аріика стояла в темному просторому куточку. Перед її ' ^ма була намальована на весь чоловічий зріст постать ^вятого в темно-червоній одежі, й очі його дивились на неї даскаво, заспокоюючи. Звідти було видно майже усю церкву.

0 темні, запорошені вікна пробивались широкі промені сонця, . р них купались густі, кучеряві хмари кадильного диму. (Тромені лягали вузенькими клинцями на темну божницю, сірі спини чоловіків, а одна широка смуга падала на престол,

1 освічені нею лісові квіти, оповиті легким серпанком диму, здавались незвичайно ніжними.

Високий, чистий голос панотця розповідав спокійно, співуче невідомі, але чулі слова Євангелія, і ті слова підіймались разом з димом вгору, пробиваючись у вітрогони запорошених вікон. А в чітку тишу вливались веселі цвірінькання горобців. Єктенію читав широкоплечий, з темними косами диякон, і його густий хриплий бас купався в ясно-сивому повітрі, з молитовною тугою звертаючись до темної, грізної божиці. А йому відповідала з хорів півча тихим, урочисто-радісним співом, з якого яскраво виділявся високий жіночий голос. Кінчала півча, і тоді з криласа вилітав розполоханий рій безладних грубих голосів.

Вони наче зірвались з припону, бігли, переганяючи один одного, а потім, стомившись, гули сонно, меланхолійно. їх перекрикували густий, хриплий голос дяка і цапиний тенор Петра Хтося, підстаркуватого парубка.

В селі його знали як шкідливу, злодійкувату людину. Він любив украсти в баби в погребі глечик кисляка, стягти необережно розвішане полотно або вал. І коли його питали: "Петре, чи ти не бачив, хто це вкрав глечик сметани?", він, знизуючи плечима, хитро відповідав: "Ні, не бачив, коли хочете! Хтось, мабуть, украв!" Так і прозвали його Хтосем. . Але в неділю він вичісувався, одягав нову чумарку, несміливо пробирався на крилас і співав з насолодою, закриваючи очі й викидаючи якісь свої заплутані колінця.

Після лісової тиші і щоденних одноманітних вражень м'які, урочисті співи, що в них так яскраво відчувалася ніжно-журлива теплінь жіночих голосів, глибоко хвилювали Марійку й будили смутні поривання. Тоді Марійка почувала, як щось брдючою радістю заливає усю її істоту. Вона починала молитись щиро, гаряче і в холодні, невідомі слова вливала всю заховану ніжно-таємну жіночу щирість.

Поверталась Марійка з церкви схвильована, з тихим, задумливим настроєм, і здавалось, що в її душі тихо дзвонять лісові квіти, струшуючи росу. А Марійка збирала ту росу й несла її обережно, щоб не розлити. Тонке, смугляве лице вкривалось легким смутком, і м'які, спокійні очі дивили с в себе, ховаючи якусь глибоку думку. Йшла повільно, злегк махаючи лівою рукою, і тверді каблуки чітко од бивали ходч За церквою и догнала Софія, й вони обидві, мовчки, н сказавши ні слова, пішли на село. В кінці села повільн сунулась чимала юрба. Позаду їхало кілька возів, було чут заклопотані розмови, вибігали з хат заплакані москалі. Воні кидали кілька коротких слів, глухих і щирих, в останній ра прощаючись з хатою, потім утирали сльози і йшли до гурт; уже спокійними. їх обступали тісним колом хлопці, дівчата По боках бігла зацікавлена дітвора, вибігала наперед і загля дала в обличчя великими, зляканими очима. За селом юрб; злилась з новим гуртом. Хлопці співали. їхні грубі голосі росли і росли, намагаючись залити ту тяжку нервову напру женість, яка усе більше й більше підіймалась. І коли вош стихали, окремі пронизливі голоси жінок, що припали д< москалів, тужили диким криком, наганяючи тяжкий, гнітючий біль.

Микола йшов окремо зі своєю матір'ю. І поруч з ним струнким і високим, низенька товста постать його матері ніби розполохана, була слабкою, жалісною. Вона мов бігла, котилась, перевертаючись з ноги на ногу. Марійка дивилась на неї, і їй здавалось, що старенька розгубила десь по низьких вівсах курчат і зараз заклопотано зганяє їх до гурту.

На повороті дороги юрба спинилась. Почали прощатись. Ще голосніше росли співи, але їх душили дикі крики жінок. З юрби виходили гуртки. Вони довго щось гомоніли, і їхні голоси були незвичайно теплі й щирі. А сльози текли великими потоками чи від горя, чи від схвильованої чулості.

Марійка стояла поруч з Софією. В голові шуміло, застилало її густим туманом. А знизу росло щось тяжке, гнітюче, й болісно нудило коло серця.

Марійка тупо вдивляється й раптом почуває яскраво, як до неї доходить нова хвиля, пронизує її живою силою усе більше й більше, спаює її з усіми раніше такими чужими, а тепер близькими, рідними людьми. Злякані очі широко впиваються в юрбу, тремтять напружені нерви, чулі до кожного звуку.

Вона помічає: одірвався Микола од матері, проліз крізь юрбу і незабаром опинився коло Марійки. Нахилився і щось шепоче:

— Тільки... Не забувай мене! Чуєш, Марійко? Хтозна... Може, ще...

Марійка чує слова й не розуміє. Сльози заливають очі.

Микола ніби стрибає, й сльози в нього стрибають. Вона силкується щось сказати. Микола нахилився, чи хотів послу-<аТи, чи поцілувати в хустку на голові.

Прощай, прощай! — вона посилає навздогін. Далі, цупко у хватившись за Софійку, вона вдивлялась широко розкритими, напруженими очима.

Нахилився Микола до старої. Щось шепоче, потім обіймає. Але старенька раптом підіймає голову й починає плескати руками, щось співаючи. Певне, радіє, що зібрала курчат, раптом Микола одірвався, і старенька кумедно побігла, мов покотилась, за ним. Хтось утримує її. Вертається Микола. Щось знову шепоче й потім тікає, наче за ним усі женуться. І тоді щось штовхнуло Марійку. Вона миттю виривається й біжить догнати Миколу.

— Марійко! Марійко! Годі тобі! Людей соромся! Ну, ну... Буде!., буде!.. Ходім додому!..

її стримує Софія й сама плаче... Згадала про Якова, мабуть... А тоді, як проводжали, так плакала...

Марійка із злякано-тужливим поглядом дивиться. Хлопці усе меншають і меншають, кумедно рухаються, коливаються, кумедно махають руками... Один дядько підстьобує, чи коней, чи хлопців.

Близько коло Марійки людей усе рідшає й рідшає. Вони розходяться гуртками. Ідуть в одну довгу низку, тихо, пригнічено, покірно.

Марійка схилилась на Софію й пішла повільною ходою.

А коли прийшла додому, то забилась у хлів на сіно і вже не плакала, лежала мовчки. Вона то закривала очі і вдивлялась у червоний морок з дрібними метеликами-зірками, то розкривала їх і тупо-широко дивилась в одну пляму, не помічаючи її.

Десь, забившись у лісі, гула оса, і її настирливе гудіння ще більше дратувало Марійку. Вона почувала себе самітньою й була певна, що ніхто не зрозуміє її, нікому буде поскаржитись. І думала вона про це з якоюсь болісною втіхою.

До хати надійшла Марійка тільки ввечері.

101Х11 1916 р.